

Factsheet Houtwal 2.0 | 3

Traditionele houtwal

Traditionele Achterhoekse houtwallen verschillen van elkaar per landschapstype. Het gebied rond de Marke is een jong heideontginningslandschap. Kenmerkende soorten zijn ruwe berk, grove den, zomereik, brem, bramen, gewone vlier, sporkehout, trosvlier, wilde kamperfoelie, wilde lijsterbes, en hulst.

Gekozen soorten

Soort		Aantal
1. hazelaar	<i>Corylus avellana</i>	18
2. ruwe berk ¹	<i>Betula pendula</i>	15
3. eenstijlige meidoorn	<i>Crataegus monogyna</i>	18
4. brem ²	<i>Cytisus scoparius</i>	18
5. hulst	<i>Ilex aquifolium</i>	18
6. grove den ¹	<i>Pinus sylvestris</i>	15
7. zomereik ¹	<i>Quercus robur</i>	15
8. vuilboom/sporkehout ³	<i>Rhamnus frangula</i>	18
9. gewone vlier	<i>Sambucus nigra</i>	18
10. wilde lijsterbes	<i>Sorbus aucuparia</i>	18

1 Overstaander: deze laten uitgroeien

2 Enkel aan zuidzijde

3 Bessen zijn giftig (niet voor vogels)

Achtergrond

De vroegere functie van houtwallen als veekering is nog terug te zien in soorten met stekels en doorns en/of een dichte structuur, zoals meidoorn, brem, hulst en lijsterbes. De rijke nectarproductie van soorten zoals vuilboom vormde een bron van extra inkomsten voor boeren met honingbijen. Ook wilde bijen en andere bestuivers profiteerden van bloesem in de houtwal, net als vogels die de bessen aten. Traditionele houtwallen bevatten vaak ook soorten die voor houtwinning aangeplant werden, zoals grove den en zomereik. De rijen eiken die nu nog veelvuldig voorkomen zijn restanten van vroegere rijkere houtwallen. Soorten als hazelaar, meidoorn, berk, hulst, zomereik, vlier en lijsterbes vervullen ook een functie als voederstruik.

1. Hazelaar – *Corylus avellana*

Deze tot 6 m grote struik bloeit vanaf januari met gele katjes die door de wind worden bestoven. Hazelaars worden veel in ondergroei van traditionele houtwallen gevonden. De wilde variant geeft eetbare hazelnoten, die echter kleiner zijn dan noten van veredelde rassen, en daarom vooral door eekhoorns, muizen en vogels als spechten en gaaien gegeten worden, die zo zorgen voor de verspreiding van de hazelaar. Inventarisatie van het aantal insecten en mijten op de hazelaar leverde ruim 100 soorten op. Hazelaartakken werden vanouds ambachtelijk verwerkt tot bijvoorbeeld gereedschappen en tegenwoordig ook tot takkenschermen.

2. Ruwe berk – *Betula pendula*

Deze inheemse, droogtetolerante rijkstrooiselsoort is goed te herkennen aan zijn witte, schilferende bast en de ruwe, wrattige en vaak hangende twijgen. Het hout van de tot 20 m hoge ruwe berk wordt veel toegepast als brandhout, vanwege de schone ontbranding en goede warmteafgifte. De bladeren zijn eetbaar voor vee en zuiveren de lucht. De soort is berucht om zijn pollen die hooikoorts kunnen opwekken. De zaden vormen in de winter een belangrijke voedselbron voor (barm)sijzen.

3. Eenstijlige meidoorn – *Crataegus monogyna*

De eenstijlige meidoorn is een veel voorkomende struik in hagen en houtwallen, waar hij zo'n 5-10 m hoog wordt. Meidoorns hebben lang dienstgedaan als veekering vanwege de dichte groei met scherpe doornen en tolerantie voor snoei, maar werden geruimd vanwege verspreiding van bacterievuur. De (natriumrijke) bladeren worden door vee tot aan de doornen toe gegeten. Ecologisch is meidoorn belangrijk voor allerlei organismen als dracht- en voedselplant en als schuil- en nestelplaats. Na de uitbundige, witte bloei in mei volgen rode bessen die bij veel vogels geliefd zijn, vooral lijsterachtigen. Het zware, harde hout werd gebruikt voor handvatten van gereedschappen.

4. Brem – *Cytisus scoparius*

De brem is een kleine struik (60-200 cm hoog) uit de vlinderbloemenfamilie die veel in struweelranden en langs wegen te vinden zijn en in mei/juni uitbundig bloeien met goudgele bloemen. De vijfkantige, groenblijvende takken hebben maar weinig bladeren en geen doorns. Van de twijgen van brem werden vroeger bezems gemaakt.

5. Hulst – *Ilex aquifolium*

De hulst is in Nederland de enige inheemse groenblijvende loofboomsoort en bekend van de kerststukjes. De tot 10 m hoge boom verdraagt schaduw goed. De leerachtige bladeren met scherpe tanden zijn glanzend van boven en dof van onderen. Hulst is een zeer waardevolle drachtplant (nectar- en stuifmeel) voor insecten. Wilde bijen, hommels, honingbijen, zweefvliegen en vlinders komen graag op de bloemen af. De felrode bessen zijn licht giftig en worden vooral gegeten door lijsterachtigen, zoals kramsvogels en koperwieken. Hulst is tweehuizig: aan de mannelijke exemplaren worden geen bessen gevormd. Het blad vormde in de winter een voedselbron voor herbivoren.

6. Grove den – *Pinus sylvestris*

Deze inheemse dennensoort (25-35 m hoog) is veel aangeplant op zandgronden voor houtwinning. Grove den is goed te herkennen aan zijn oranjebruine schors en de ronde naalden die met twee tegelijk op korte loten staan. Terwijl jonge bomen een kegelvormige kroon hebben, krijgen oudere bomen een meer schermvormige kroon.

7. Zomereik – *Quercus robur*

Inheemse, lang levende boom (15-35 m hoog) die net als grove den veel werd aangeplant voor houtwinning en ook in de Achterhoek dominant aanwezig is in houtwallen. Te onderscheiden van wintereik door de bladeren die op korte steeltjes staan. Het blad verteert overigens zeer moeilijk. Op zomereiken zijn ruim 420 soorten insecten en mijten aangetroffen. De voedzame eikels (op lange steeltjes) werden gebruikt om varkens vet te mesten. Voor diverse zoogdieren en vogelsoorten, zoals gaaien, zijn eikels een belangrijke voedselbron. Het harde, goed te bewerken hout werd en wordt toegepast in de bouw en in meubels. Zomereik kan ook goed als hakhout beheerd worden.

8. Vuilboom/Sporkehout – *Rhamnus frangula*

Sporkehout of vuilboom, een struik tot 4 m hoog, is vanwege zijn langdurige nectarproductie (juni-oktober) een belangrijke drachtplant voor insecten, en werd daarom veel in houtwallen aangeplant. Sporkehout verdraagt snoei en afzetten goed en groeit snel terug met juist aan het jonge hout onopvallende bloempjes, die veel nectar leveren. De zwarte bessen zijn voor de mens giftig, maar kramsvogels, grote lijster en fazant eten ze graag. Het broze hout had allerlei doelen, van vlechtwerk tot sprokkelhout en houts-kool. Het ovaalronde blad wordt door vee beknabbeld.

9. Gewone vlier – *Sambucus nigra*

Een snelgroeïende struik (tot 7 m) waarvan zowel de witte schermvormige tuilen (juni) als de bessen (sept/okt) worden toegepast in o.a. gerechten, drankjes en jam. Ook het witte hout en takken met merg werden verwerkt tot kleine gebruiksvoorwerpen. De gewone vlier groeit graag op wat stikstofrijkere plekken, maar kan overal aangetroffen worden. Vanwege de vele toepassingsmogelijkheden werden vlieren ook in houtwallen en rond boerderijen geplant. De bestuiving vindt plaats door insecten, vooral zweefvliegen en kevers en de verspreiding door vogels die de bessen eten.

10. Wilde lijsterbes – *Sorbus aucuparia*

Grote inheemse struik (10 m) met net als de vlier samengestelde bladeren en witte bloei in tuilen (mei/juni), maar in een minder duidelijke schermvorm dan bij gewone vlier. De bloesems worden goed bezocht door allerlei insecten. De in augustus rijpende bessen zijn oranje-rood en vormen een belangrijke voedselbron voor vogels als lijsterachtigen en zoogdieren als das en ree. Bladeren en twijgen worden ook graag gegeten. Ecologisch gezien een waardevolle soort. De bessen zijn goed te verwerken tot jam. Het tamelijk harde hout is bruikbaar voor snijwerk en vezelplaten, maar de afmetingen zijn vaak te klein voor houtproductie.

Bronnen:

- *Ambrosiushoeve : de vuilboom (Rhamnus frangula)*. Verspaandonk-Schijvens (2000)
- *Boek Bomen en struiken van hier*. Ketelaar, Roeleveld & Dolmans (2014)
- *Boek Nederlandse Oecologische Flora*. Weeda (1999)
- Gereedchapskist Klimaatlim Bos- en Natuurbeheer. gereedchapskist.vbne.nl
- FloravanNederland.nl
- Verspreidingsatlas.nl
- Ecopedia.be
- Wikipedia.nl

Houtwal 2.0: Cultuurhistorisch element in een nieuwe jas

Op de Marke zijn vijf demovarianten van functionele houtwallen aangelegd met elk een ander hoofddoel als onderdeel van het project Houtwal 2.0. Al eeuwen zijn bomen en struiken onderdeel van het boerenbedrijf in de Achterhoek. Geriefhoutbosjes en andere beplantingsvormen leverden stook- en gereedchapshout. Vóór de komst van het 'puntdroad' zorgden houtwallen en hagen ook voor erfafscheiding/veekering. Bepaalde soorten werden aangeplant als voederboom. Deze landschapselementen kunnen weer een rol gaan vervullen op het boerenbedrijf. Op het vlak van veevoeding en dierenwelzijn, maar ook milieukwaliteit en klimaat. De varianten sluiten aan op uitdagingen van vandaag én van de toekomst, vandaar: Houtwal 2.0.

Werkwijze Houtwal 2.0

Er wordt samengewerkt met twee Achterhoekse melkveehouders en Agro-innovatiecentrum De Marke, alle drie op zand gelegen. Op basis van een lijst met alle mogelijke functies van een houtwal, een selectie hieruit door de betrokken melkveehouders en hun voorkeurslocaties voor aanplant is een ontwerp gemaakt. Een soortenlijst is opgesteld van inheemse houtigen die:

- passen bij de bodem- en watercondities
- bekend staan als voederboom / goede strooiselsoorten
- klimaatbestendig zijn
- bijdragen aan koolstofvastlegging

De demovarianten op Agro-innovatiecentrum De Marke zijn in 2024 door Agrarische Natuurvereniging 't Onderholt aangelegd. De houtwal kon mede door Stichting Heg & Landschap en het Streekfonds Achterhoek worden gerealiseerd. Deze varianten zijn: 1. Humane voeding, 2. Klimaatmitigatie en luchtzuivering, 3. Traditionele houtwal, 4. Voederbomen en bodemkwaliteit en 5. Biodiversiteit.